

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ-НАЗВОЮ ОСОБИ ЗА РОДОМ ЗАНЯТЬ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**TRANSLATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH IDIOMS
WITH THE COMPONENT DENOTING THE PERSON'S OCCUPATIONAL NAMES
BY MEANS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

Левчук О.А.,

orcid.org/0000-0001-8352-1597

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та методики їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті досліджено лексико-семантичні характеристики англійських фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять та особливості їх перекладу засобами української мови. За семантичним критерієм досліджувані фразеологізми розкласифіковані на фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення та фразеологічні сполучення з подальшим аналізом кожної групи. Особливу увагу приділено особливостям перекладу фразем наведених типів. Встановлено наявні в корпусі досліджуваних одиниць типи системних смислових відношень, найбільш поширеними з яких є явища синонімії та антонімії. Виявлені синонімічні ряди групуються довкола певних семантичних рубрик, найчастіше виражаючи характеристику особистості, морально-етичні і соціальні цінності, характерні для національного характеру англійців. Явища полісемії, синонімії та антонімії тісно взаємопов'язані: у разі наявності кількох значень в одній фраземі, вона може одночасно належати до різних синонімічних рядів та антонімічних пар.

У статті проаналізовано основні трансформації англійських фразеологічних одиниць із компонентом-позначенням особи за родом занять. Представлено основні способи перекладу фразеологічних одиниць: переклад за допомогою повних і часткових еквівалентів, переклад за допомогою аналогів, калькований та описовий переклад. Вибір способу перекладу залежить від особливостей фразеологічних одиниць, контексту та знань перекладача про культурні особливості й історію країни. Перекладаючи сталі вирази, що містять назви людини за родом занять, необхідно враховувати, що світ професій, представлений в англійській фразеології, характеризується як універсальністю, так і особливостями національного сприйняття. Осмислення значень родів занять часто спричинене національно-культурною специфікою, адже внутрішня форма фразеологізмів відтворює умови життя людей в той чи інший час, певні історичні події, державний устрій, традиції і вірування того чи іншого народу.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, рід занять, переклад, калькування, описовий переклад.

The article studies the lexical and semantic features of the English idioms with the component denoting the person's occupational names and the peculiarities of their translation by means of the Ukrainian language. According to the semantic criterion, phraseological units under analysis have been classified into phraseological fusions, phraseological unities, and phraseological collocations with the aim of the further study of each group. Special attention is paid to the translation peculiarities of the mentioned idiom types. The author has established the types of systemic semantic relations existing within the sets of phrasemes with occupational names, the most common of which being synonymy and antonymy. Revealed synonymic phraseme groups cluster around general semantic categories, most often those of personal characteristics as well as social, moral and ethical values peculiar to the national character of the English. The notions of polysemy, synonymy and antonymy in phrasemes are closely interrelated: wherever a set phrase has several meanings, it may simultaneously belong to several synonym groups and antonymic pairs.

The article analyses the main transformations of the English phraseological units with a component denoting a person by occupation. The main ways of translating phraseological units have been presented. Those are translation by choosing absolute and near equivalents, translation by choosing genuine analogies, word-for-word and descriptive translation. The choice of how to translate phraseological units depends on the features of the phraseological units, context and translators' knowledge of foreign country's culture and history. While translating set phrases that contain occupational names of a person, it is necessary to take into account that the world of professions, presented in the English phraseology is characterized as universal as well as influenced by national perception. The realization of occupational meanings is often ethnically and culturally specific, as the inner structure of corresponding phraseological items reflects the conditions of people's lives and activities at certain periods of history or during certain historical events as well as state systems they lived under, their traditions and beliefs.

Key words: phraseology, idiom, occupation, translation, word-for-word translation, descriptive translation.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці вважають найскладнішою для перекладу лексичною категорією, що пояснюється низкою причин. Стаючи компонентом фразеологізму, слово

втрачає свою семантику і набуває нове зв'язане значення. Тож для перекладу сталих виразів недостатньо лише підібрати словникову відповідність кожного компонента. Крім того, перекладачеві,

погано обізнаному у фразеології мови оригіналу, може бути важко ідентифікувати фразеологізм у тексті перекладу, що призведе до дослівного або буквального перекладу, а це, у свою чергу, – до спотворення сенсу та подальшого невірною сприйняття інформації цільовою аудиторією.

Труднощі перекладу фразеологічних одиниць пов'язані, перш за все, зі знаходженням еквівалента оригінального фразеологізму в мові перекладу, або підбором аналога. Однак іноді навіть за наявності еквівалентного фразеологізму перекладачеві необхідно шукати інші способи передачі значення через те, що цей фразеологізм не відповідає контексту. У зв'язку з цим також варто враховувати, що аналогічні звороти англійської та української мов можуть мати різні оцінні конотації. Тож актуальність нашого дослідження полягає в необхідності виявлення та всебічного вивчення способів перекладацьких трансформацій, що використовуються у перекладі фразеологізмів для досягнення адекватності їх відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику перекладу фразеологічних одиниць висвітлювали у своїх працях Ю. І. Камінський (на матеріалі англійської та української мов), Н. В. Любчук (на матеріалі німецької та української), А. О. Савенко (відтворення новогрецької фразеології в українських перекладах), Г. М. Косів (аналіз української художньої літератури), В. О. Чередниченко, В. С. Виноградов, В. Н. Комісаров та інші. Попри те, що фразеологію всебічно досліджували на матеріалі як англійської, так і української мов, способам перекладу фразеологічних одиниць приділено недостатньо уваги. У цьому контексті особливої уваги заслуговують англійські фразеологічні одиниці із компонентом-назвою особи за родом занять, вивчення особливостей відтворення яких засобами української мови сприятиме забезпеченню якісного перекладу.

Постановка завдання. У цій науковій розвідці визначаємо за мету встановити особливості вживання фразеологічних одиниць із компонентом на позначення людини за родом занять у сучасній англійській мові та специфіку їх перекладу українською мовою.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1) визначити лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять;

2) дослідити явища фразеологічної синонімії та антонімії на прикладі фразеологізмів, що містять позначення людей за родом занять;

3) встановити основні способи перекладу фразеологічних одиниць із досліджуваним компонентом.

Виклад основного матеріалу. Питання перекладу фразеологічних одиниць доволі складне та різнобічне. Серед основних ознак фразеологізмів, поряд із семантичною цілісністю, метафоричністю, нарізноформленістю, відтворюваністю, наявністю не менше двох повнозначних слів, Л. Авксеньєв виокремлює також неперекладність іншими мовами [1, с. 13]. Однак це положення багаторазово спростовувалось науковцями, які пропонують різні способи та прийоми перекладу.

Вибір того чи іншого способу перекладу залежить, серед іншого, від типу фразеологізму, його структури та ступеня семантичної спаяності. Керуючись класифікацією В. В. Виноградова [4, с. 206], розглянемо особливості перекладу фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей та фразеологічних поєднань. Фразеологічні зрощення рідко мають еквіваленти у мові перекладу через свою національну специфіку, неподільність елементів, невмотивованість. Значення одиниць цього типу неможливо вивести зі значень складових їх елементів. Тож якщо перекладачеві не вдається знайти еквівалент або аналог фразеологічного зрощення, він може передати його зміст за допомогою описового перекладу.

Образність і вмотивованість притаманні фразеологічним єдностям, які є рухомими та допускають певну варіативність. Такі одиниці використовуються в переносному значенні, але з компонентів, що входять до їхнього складу, може бути виведене значення всього виразу. При перекладі іноді достатньо знайти відповідник, який нехай і побудований на підґрунті іншого образу, але збігається за змістом.

Фразеологічні поєднання мають прозору внутрішню форму, мінімальну образність, тому зрозуміти їхнє значення нескладно. Такі вирази зазвичай перекладаються відповідними лексемами у прямому значенні з потрібним стилістичним забарвленням.

Вагому частину фразеологічного фонду англійської мови становлять професійно-виробничі сталі вирази. Приміром, фраземи *measure thrice and cut once* відповідає український фразеологізм *сім раз відмір, один раз відріж*. До розмовних професіоналізмів належить ідіома *spick and span* «елегантний», що містить два архаїзми. Датуючись 1300-ми роками вираз *span new* означав «новий як свіжозрізана дерев'яна стружка» [11], відображаючи процес та результат роботи теслі. Зазнаючи подальших змін, ідіома набула форми

spick and span new, яка у результаті історичного розвитку скоротилася. У внутрішній формі цього виразу лексема *spick* вербалізує «щойно зроблений цвях», що підкреслює ідеальність нової речі.

Методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел було сформовано корпус англійських фразеологічних одиниць, що містять назви осіб за родом занять, у кількості 724 одиниць. Відібраний матеріал було систематизовано з погляду його приналежності до таких структурно-семантичних типів:

1) ідіоми (305 ФО), напр.: *printer's flower* «кінцівка, віньетка, графічна прикраса в кінці книги» [3, с. 776]; *to a queen's taste* «досконало» (часто іронічно) [3, с. 955]; *to be no slave to time* «не відзначатися пунктуальністю» [3, с. 104];

2) компаративні звороти (44 ФО), напр.: заст. *(as) fit as a pudding for a friar's mouth* «якраз те, що треба» [3, с. 338]; *(as) grave as a judge* «з серйозним виглядом» [3, с. 438]; *like a thief in the night* «нишком, потай; таємно, як злодій» [3, с. 611];

3) усталені мовні формули (12 ФО), напр.: *by the Great Living Tinker* «клянусь богом!; їй-бо!; оце так!; ось тобі й маєш!» (вираз здивування, досади тощо) [3, с. 184]; розм. жарт. *is your father a glazier?* «твій батько скляр?, ти що зі скла зроблений?» (кажуть людині, що заступає вид, що заважає бачити щось) [3, с. 550]; розм. *your trumpeter's dead!* «оце розхвасталися!» [3, с. 1036];

4) паремійні утворення, тобто прислів'я та приказки (327 ФО), напр.: *As the baker, so the buns; as the father, so the sons* «Який батько, такий син» [2, с. 35]; *All are not hunters that blow the horn* «букв. не кожний мисливець, хто в ріг трубить; пор. не все те золото, що блищить» [3, с. 24]; *A good lawyer, a bad neighbour* [2, с. 131];

5) крилаті вирази (36 ФО), напр.: *a King Charles's head* «ідея фікс, нав'язлива ідея» (за романом Ч. Діккенса «David Copperfield») [3, с. 577]; *chronicler of small beer* «людина, що займається дрібницями» [3, с. 214] (*to chronicle small beer* – шекспірівський вираз – «Othello», д. II, сц. 1).

Фразеологічним одиницям властиві явища синонімії, антонімії та омонімії. За визначенням А. С. Денисової, фразеологічні синоніми – це стійкі вирази з однаковою або подібною структурою, які співвідносяться з однією частиною мови, і можуть мати різне стилістичне забарвлення [6]. Такі одиниці характеризуються схожістю моделі, а також мають однорідну синтаксичну сполучуваність. Матеріал дослідження дозволив виокремити в англійській фразеології синонімічні ряди зі значеннями:

1) «говірка людина»: *hot-air merchant*, *hot-air artist* [3, с. 506]; *barber's cat* [3, с. 63];

2) «нечиста сила»: *the great fisher of souls* [3, с. 439]; *the prince of darkness (of evil, of fiends, of the air, of the world)* [3, с. 775]; *the Lord Henry* [3, с. 626]; *the author of all evil* [3, с. 56];

3) «обдурити»: *to play the merchant with one* [3, с. 766]; *to play the jack with one* [3, с. 765]; *to play the traveller* [3, с. 766]; *to put the doctor on* [3, с. 798]; *to come the old soldier over one* [3, с. 230];

4) «командувати кимось»: *to come the quarterdeck over one* [3, с. 230]; *to come the old soldier over one*;

5) «ставитися з погордою до когось»: *to come captain Stiff over one* [3, с. 225]; *to come the quarterdeck over one*;

6) «вигадане оповідання»: *a sailor's yarn* [3, с. 834]; *a piper's tale* [3, с. 758];

7) «застарілі новини»: *pedlar's / tinker's* [ТТЕМ, с. 48] / *barber's / fiddler's / piper's news* [3, с. 63];

8) «якраз те, що треба»: *(as) fit as a pudding for a friar's mouth* [3, с. 338]; *just what the doctor ordered* [10, с. 573] тощо.

У фразеології англійської мови наявні випадки, коли фразема з компонентом-назвою особи за родом занять має декілька значень і входить до декількох синонімічних рядів. Приміром, вираз *to come the quarterdeck over one* як первісно морський вираз, що позначав «командувати кимось», вступає у синонімічні відношення з ідіомою *to come the old soldier over one* (коли остання виступає у цьому ж смислі, адже вона є також двозначною), а позначаючи зарозуміле ставлення – з фраземою *to come captain Stiff over one*. Натомість фразеологізм *to come the old soldier over one*, у свою чергу, також може бути ланкою ще одного синонімічного ряду зі значенням «обманути» поряд із сполуками *to put the doctor on*, *to play the traveller* та ін. Наведені приклади засвідчують, що поява у фразеологічній одиниці нових значень призводить до продовження синонімічних рядів.

Фразеологічні антоніми – це звороти, які дають протилежну оцінку певному явищу або предмету; характеризуються протилежною, контрастною семантикою або опозицією «фразеологізм – фразеологізм» [5, с. 23]. Антонімічні фразеологізми, що містять назви осіб за родом занять, поділяються на ті, які частково збігаються за складом, але мають компоненти, протилежні за значенням, і ті, що повністю різняться за своїм складом і, відповідно, внутрішньою формою з властивим їй образом. Перша група охоплює такі вирази: *good sailor* [3, с. 424] – *bad sailor* [3, с. 60] («людина, що добре – погано переносить морську качку»); *(as) sober as a judge* (або *a parson*) (у значенні

«розсудливий, здравомислячий») [3, с. 873] – (*as mad as a hatter / as a weaver* [3, с. 634] («здравомислячий – божевільний»); *to care (або give) a tinker's curse (або damn) for* [3, с. 390] – *not to care (або mind) a tinker's curse (або damn)* [3, с. 703] («хоч трохи цікавитись – зовсім не цікавитися») тощо. Компоненти, що надають таким одиницям протилежне значення, здебільшого є лексичними антонімами, наприклад, англійські прикметники *good – bad, sober – mad*. Окрім того, заперечна частка англ. *not* також може вносити протилежне значення у зміст фразеологізмів.

Інколи лексеми можуть отримувати протилежний смисл саме у складі фразем, і це стосується, перш за все, назв особи за родом занять, наприклад, в англомовній картині світу *суддя, пастор – капелюшник, ткач* (пор. вище (*as sober as a judge (або a parson) – (as) mad as a hatter / as a weaver*) як втілення здравомислячих і божевільних людей відповідно.

Друга група антонімічних пар, які практично не збігаються за компонентним складом і, відповідно, образною внутрішньою формою, представлена такими виразами: *a square shooter* [3, с. 883] – *knight of fortune* («чесна, порядна людина – авантюрист»); (*as fit as a pudding for a friar's mouth – as much use for it as the Queen has for a yeld-hook* [12, с. 58] («те, що треба – щось непотрібне»); *curb (або kerb) merchant* [3, с. 250] – *merchant prince* [3, с. 671] («дрібний – великий торговець») тощо.

Труднощі перекладу фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять спричинені такими їхніми специфічними ознаками як образність, виразність, лаконізм та афористичність. Варто зазначити, що під час перекладу сталих виразів необхідно також враховувати культурні та національні особливості, історію та традиції мови-оригіналу. У перекладознавстві поширеними є такі способи перекладу фразеологізмів: за допомогою повних та часткових еквівалентів, аналоговий переклад, калькування описовий переклад [7, с. 182–195].

Підбір повних еквівалентів можливий за умови існування паралелізмів в англійській та українській мовах. Такі одиниці мають схожий (або однаковий) лексичний склад, семантику, образ, граматичну структуру та стилістичну спрямованість. Фактичний матеріал дослідження дозволяє нам констатувати наявність українських еквівалентів у таких англійських фразем із назвами особи за родом занять: *the prince of darkness* [3, с. 775] – *цар (або князь) тьми* [8, с. 755] (спільне біблійне походження); *the Knight of the*

Rueful Countenance [3, с. 579] – *лицар печального (або сумного) образу* [8, с. 339] (вираз походить з іспанської мови *el caballero de la triste figura*); *master of the situation* [3, с. 102] – *господар (або пан, хазяїн) становища* [8, с. 163]; *A workman is known by his work* [3, с. 1026] – *По роботі пізнами майстра* [9, с. 335]; *Let the cobbler stick to his last* [3, с. 221] – *Коли сь швець, пильнуй свого конута* [9, с. 426]; *Physician, heal thyself!* [3, с. 755] – *Лікарю, зцілися сам!* (біблеїзм); *your obedient servant* [3, с. 1035] – *ваш (твій) покірний слуга* [8, с. 666]; *A young doctor makes a humpy churchyard – Горбатий цвинтар у молодого лікаря* [9, с. 604]; *Like priest, like people* [3, с. 613] – *Який ніч, така його й парафія* [9, с. 326]; *Fire is a good servant but a cruel master* [2, с. 264] – *Вогонь добрий слуга, але поганий хазяїн* [9, с. 12].

Частковим еквівалентам властиве однакове значення, однак лексично, лексико-граматично або граматично вони не збігаються. Приміром, англійські ідіоми *baker's dozen* та *printer's dozen* «тринадцять, так зване чортове число» [3, с. 61] перекладають як *чортова дюжина*. Англійський фразеологізм *the philosopher's stone* [3, с. 755] та український *філософський камінь* мають однакове значення «чудодійна речовина, здатна перетворювати метали в золото, виліковувати всі хвороби, повертати молодість, продовжувати життя тощо». Історія походження цього первісно алхімічного терміну пояснюється тим, що середньовічні алхіміки ставили собі за мету добути таку речовину. Із плином часу ідіоматична фразема стала предикативною одиницею з розширеною семантикою виразу. В англійському виразі *the philosopher's stone* вказівка на фах передається іменником у присвійному відмінку, а в українській фраземі – прикметником «філософський».

Аналоговий переклад застосовується у тих випадках, коли в англійських фразеологізмів наявні українські аналоги, що є ідентичними за змістом, але ґрунтуються на іншому образі. Приміром, *like mistress, like maid* – *яблуко від яблуні недалеко падає*; *Jack of all trades* [3, с. 55] – *майстер на всі руки* (у першому значенні «людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі» [8, с. 364]; *when Queen Anne was alive* [3, с. 1004] – *за царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля)* [8, с. 756]; *agree like pickpockets in a fair* – *жити, як кішка з собакою, зовсім не миритися*; *Once a priest, always a priest* – *Пан завжди паном, а хам хамом* (про вискочок) [9, с. 260]; *A monkey remains a monkey though dressed in a judge's gown* [2, с. 66] – *Хоч і одягне вовк овечу шкуру, а все вовком буде*; *All are not hunters that blow the horn* –

He vse te zoloto, sho blizhchit'; Every cook praises his own broth [3, с. 308] – *Кожний майстер своє ремесло хвалить; A beggar's purse is bottomless* [2, с. 22] – *Попа одним обідом не нагодуєш* [9, с. 47] тощо.

У разі відсутності в українській фразеології відповідників англійським фраземам можливим є використання калькованого перекладу, що полягає у дослівній передачі образу фразеологізму мови-оригіналу, наприклад: *Beggars can't be choosers* [2, с. 22] – Злидарям не доводиться перебирати; *As is the gardener, so is the garden* [3, с. 40] – Який садівник, такий і сад; *A good marksman may miss* – Навіть хороший стрілець може не влучити» тощо.

Описовий переклад фразеологізмів застосовується у тих випадках, коли в українській мові немає ані відповідних еквівалентів, ні аналогів, а калькований переклад не відповідає літературним нормам. Описовий спосіб передбачає передання суті англійського фразеологізму за допомогою вільних словосполучень, наприклад: *barber's news* [3, с. 63] – спізнала новина; стара подія, яку видають за нову; *the three tailors of Tooley Street* – невеличка купка людей, які вважають себе представниками всього народу; *to be unwilling to call the king one's cousin* [3, с. 127] – зазнатися, загордитися; тішитися своїм становищем; *to be in*

mourning for one's washerwoman – мати брудний одяг, бути одягненим у брудний одяг; *as clay in the hands of the potter* – той, хто легко потрапляє під чийсь вплив тощо.

Висновки. Фразеологічні одиниці з компонентом-назвою особи за родом занять потребують особливої уваги перекладачів, оскільки є не простими словосполученнями з вільними значеннями компонентів, а специфічними за цілісними значеннями, характеристиками та оцінними конотаціями. Проведений аналіз дозволив переконатися у тому, що у кожному конкретному випадку стратегія перекладу варіюється і на перекладацьке рішення може вплинути низка чинників, до яких можна віднести особливості вживання фразеологічної одиниці у тому чи іншому контексті, її структуру, семантику, емоційно-експресивне забарвлення. Залежно від ситуації та особливостей фраземи перекладач може знайти повний або частковий еквівалент, аналог, використати кальковий чи описовий переклад. Крім того, перекладач має бути обізнаним та креативним, знати лінгвокультурні особливості мови-оригіналу, уміти правильно використовувати довідкову літературу. Перспективами досліджень може бути подальше вивчення фразеології з компонентом-назвою особи за родом занять та специфіки їх перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник для філол. фак. ун-тів. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків: Вища шк. Вид-во при ХДУ, 1988. 134 с.
2. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студ. та викл. вищих навч. закладів / авт. О. Ю. Дубенко. Вінниця: Нова книга, 2004. 416 с.
3. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. Вид. 3-тє. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
4. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учебное пособие. 2-е изд., перераб. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2012. 376 с.
5. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
6. Денисова А. С. Явище варіантності та синонімії у фразеології. *Філологічні науки*. 2015. Випуск 40. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С. 63–67.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: «Нова Книга», 2003. 448 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
10. The American Heritage Dictionary of Idioms / Christine Ammer. USA, Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. 1191 p.
11. Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language. Oxford University Press, 2016. URL: <http://www.oed.com/>
12. Thesaurus of Traditional English Metaphors / P. R. Wilkinson. Ed. 2. London: Routledge, 2002. 2034 p.